

Uzak Doğu Ülkelerinde Dış Ticaret Rekabet Gücü Yakınsaması: Doğrusal Olmayan İki Rejimli TAR Panel Veri Analizinden Kanıtlar

The Convergence of Foreign Trade Competitiveness in The Far East Countries: Evidence from Nonlinear Two-Regime TAR Panel Data Analysis

Oğuzhan ÖZÇELİK, Kırklareli Üniversitesi, Türkiye, oguzhanozcelik@klu.edu.tr

Orcid No: 0000-0001-6666-8976

Öz: Bu çalışmada, Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçleri arasında yakınsamanın varlığı, 17 ülkenin, TÜFE'ye göre hesaplanıp, her birinin 143 ticari partnerine karşı ağırlıklandırılmış 1995M01-2021M08 dönemi reel efektif döviz kuru verileri kullanılarak, Hansen (1996) ve Caner ve Hansen (2001) doğrusallık testi, Beyaert ve Camacho (2008) eşik değerli otoregresif panel birim kök testi ve Ferreira ve Vieira (2009) yakınsama türünü belirleme testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Serilerin doğrusal olmadığı belirlendiği çalışmada ilk olarak; Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçlerinin kendi grup ortalamalarına ekonominin durgunluk dönemlerinde yakınsamamasına karşın, ekonominin genişleme dönemlerinde yakınsadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan, Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçlerinin Japonya'nın dış ticaret rekabet gücüne hem ekonomik durgunluk dönemlerinde hem de ekonomik genişleme dönemlerinde kısmi olarak yakınsadığı belirlenmiştir. Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçlerinin Çin'in dış ticaret rekabet gücüne ise ekonomik durgunluk dönemlerinde kısmen, ekonomik genişleme dönemlerinde tam yakınsadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uzak Doğu Ülkeleri, Dış Ticaret Rekabet Gücü Yakınsaması, TAR Panel Birim Kök Testi

JEL Sınıflandırması: F14, F41, N15, O24, O53

Abstract: This study analyzes the existence of convergence among the Far East countries in terms of foreign trade competitiveness, by using real effective exchange rate data of 17 countries for the period 1995M01-2021M08, each calculated on the basis of CPI and weighted against their 143 trading partners, with the test for linearity by Hansen (1996), and Caner & Hansen (2001), the threshold autoregressive (TAR) panel unit root test by Beyaert and Camacho (2008), and tests for determining types of convergence by Ferreira and Vieira (2009). In the study, in which the series were determined to be nonlinear, firstly it was found that the foreign trade competitiveness of the Far East Countries converges to the group average not during the periods of economic recession, but during the periods of economic expansion. It was established that the foreign trade competitiveness of the Far East Countries partially converges to the foreign trade competitiveness of Japan during both periods of economic recession and expansion. It was also determined that the foreign trade competitiveness of the Far East Countries partially converges to the foreign trade competitiveness of China in economic recession periods, while this convergence is full during economic expansion periods.

Keywords: Far East Countries, Foreign Trade Competitiveness Convergence, TAR Panel Unit Root Test

JEL Classification: F14, F41, N15, O24, O53

1. Giriş

Uzak Doğu Ülkeleri sahip oldukları ucuz işgücü ve doğal kaynaklar nedeniyle 1970'li yıllardan sonra gelişmiş ülkelerin en fazla doğrudan yatırım yaptığı ülkeler olmuştur. Yapılan doğrudan yatırımların bir sonucu olarak Uzak Doğu Ülkeleri dünya ticaretinden aldıkları payları hızlı bir şekilde artırmıştır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) verilerine göre Uzak Doğu Ülkelerinin dünya mal ticaretinden aldıkları pay 1980'de %11'lerde seyrediyorken, 2020'ye gelindiğinde bu oran

Makale Geçmişi / Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application : 11 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 23 Şubat / February 2022

© 2022 Journal of Yaşar University. Published by Yaşar University. Journal of Yaşar University is an open access journal.

%27'e ulaşmıştır¹ (WTO, 2022a). Bahsi geçen dikkat çekici artış, bu çalışmanın motivasyon kaynaklarından birini teşkil etmektedir. Ek 1'de yer alan grafikten de izlenebileceği üzere, söz konusu artışlarda her ne kadar Çin ve Japonya'nın öne çıktığı görülse de bu süreçte G. Kore, Malezya, Singapur, Tayland, Vietnam ve Endonezya gibi diğer Uzak Doğu Ülkelerinin de önemli katkılar yaptığı izlenmektedir.

Ucuz işgücü temeline dayalı rekabetçi fiyat politikası ile uluslararası pazarlara açılan söz konusu ülkelerin, zamanla üretim olanaklarını geliştirerek, ihraç ürün yelpazelerini katma değeri yüksek ürünlerle genişlettikleri görülmektedir. Pek tabii ki sözü edilen yüksek teknoloji ürünlerin üretimine geçişte bu ülkelerin ucuz işgücünden faydalanma motivasyonu ile hareket eden gelişmiş ekonomilerin yine bu ülkelere yapmış oldukları doğrudan yabancı yatırımların (DYY) önemli ölçüde etkili olduğu yadsınamaz. Özellikle işgücü maliyetlerinin düşmesi, doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmektedir (Sağlam ve Böke, 2017). DTÖ verilerine göre Uzak Doğu Ülkelerinin ilk dört ticari partnerleri arasında yine bu ülkelere DYY yapan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği'nin (AB) yer alması önsel beklentilerin tabii bir sonucudur² (WTO, 2022a). Söz konusu olgu, bu çalışmada yer alan Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticarete birbirlerinin rakibi haline gelmelerine neden olmuş ve bu husus da çalışmanın diğer motivasyon kaynağını oluşturmuştur.

Dış ticarete rekabet kavramı farklı disiplinlerde, farklı açılardan ele alınabilmektedir. Örneğin; uluslararası pazarlama disiplinde Gültekin'in (2011) de belirttiği gibi markaya tüketici talebi oluşturma ve tüketici sadakatini koruma, yeni ürün geliştirme, promosyon vb. yönleriyle ele alınabilmektedir. İktisat teorisi açısından bakıldığında ise dış ticarete rekabetin Adam Smith'in (1723-1790) ortaya attığı teoriyle ilerlemiştir. Smith, ülkelerin yüksek maliyetle ürettikleri mal ve hizmetleri ithal edip, düşük maliyetle ürettiklerini ihraç etmeleri mekanizmasına dayanan "Mutlak Üstünlükler Teorisi'ni" ortaya koymuştur (Leen, 2014). Teoriye David Ricardo (1772-1823), "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi" ile ülkelerin göreceli maliyet avantajına sahip olmaları durumunu da göz önünde bulundurarak katkıda bulunmuştur (Siddiqui, 2018). Bununla birlikte ekonomistler "rekabet" kavramını çeşitli şekillerde kullanmaktadırlar. Bir yaklaşıma göre makroekonomik açıdan rekabet gücünün yokluğu; tam istihdamda olan bir ülkenin "sürekli ve istenmeyen cari işlemler açığı vermesidir" (Boltho,1996). Buna karşın dış ticarete fiyata dayalı rekabetin en etkin şekilde reel döviz kuru

¹Dünya Ticaret Örgütü'nün resmi internet sayfasından derlenen (<https://stats.wto.org/>) verilere göre Uzak Doğu Ülkelerinin dünya ticaretinden aldıkları paylar yaklaşık olarak 1990'da %16, 2000'de %21 ve 2010'da %25'tir.

² Örneğin; 2020 yılı DTÖ verilerine göre; Çin'in ilk dört ticari partner sırasıyla: ABD, AB, Japonya; Vietnam; Japonya'nın ilk dörtteki ticari partnerleri: Çin, ABD, AB, G. Kore; Singapur'un ilk dörtteki ticari partnerleri: Çin, Malezya, ABD, AB; G. Kore'nin ilk dörtteki ticari partnerleri: Çin, ABD, Vietnam, AB; Endonezya'nın ilk dörtteki ticari partnerleri: Çin, ABD, AB, Singapur; Tayland'ın ilk dörtteki ticari partnerleri: ABD, Çin, Japonya, AB'dir.

(Real Exchange Rate: RER) ile ölçüldüğü izlenmektedir (Kılıç, 2014). Teorinin dayanak noktasını teşkil eden fiyatı temel alması ve Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin hala geçerliliğini koruması sebebiyle çalışmada Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticarete rekabet güçleri RER aracılığıyla araştırılmıştır.

Yapılan literatür taramasında hiçbir çalışmada Uzak Doğu Ülkelerinin birbirleriyle ve ele alınan ülke grubunun lideri konumunda olan Çin ve Japonya gibi ülkelerle olan dış ticaret rekabet güçlerinin çalışmada kullanılan ekonometrik yöntem olan doğrusal olmayan iki rejimli eşik değerli panel birim kök testi ile sınanmadığı görülmüştür. Araştırma hem bu yönüyle hem de ele aldığı konu itibarıyla literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde reel kur ile dış ticaret rekabet gücü ilişkisi açıklanmış, üçüncü bölümünde analize dahil edilen Uzak Doğu Ülkeleri hakkında bilgiler verilmiş, dördüncü bölümde literatür taraması sonuçları paylaşılmış, beşinci bölümde veri seti ve yöntem tanıtılmış, altıncı bölümde uygulamalar gerçekleştirilmiş, sonuç ve değerlendirmelerle çalışma tamamlanmıştır.

2. Dış Ticaret Rekabet Gücünün Bir Göstergesi Olarak Reel Kur

Ülkelerin dış ticaret rekabet güçlerinin ölçülmesinde kullanılabilecek başlıca göstergeler; (i) Teknoloji içeriği, (ii) Doğal tekeller, (iii) Pazarlama stratejileri ve (iv) Fiyat avantajı şeklinde sıralanabilir (Brixiova, Egert ve Essid, 2013; Bose, 2014; Bostan, Toderasçu ve Firtescu, 2018). Bunlar arasında teknoloji içeriği; dış ticarete konu mal ve hizmetlerin içerdiği yüksek teknolojilerin diğer ülkeler tarafından kolaylıkla üretilmediği veya kopyalanamadığı durumlarda geçerli olup, bu tür ürünlerin talebinin fiyat esnekliği oldukça düşüktür (Godin, 2004; Braja ve Gemzik-Salwach, 2020). Diğer bir ifadeyle fiyatları artırılrsa bile ithalatçı ülke bu ürünleri almaktan kolaylıkla vazgeçemez (Dinler, 2007: 114). Enerji, savunma sanayi ve sağlık sektörü ürünleri bu grupta yer almaktadır. Buna benzer şekilde ülkelerin sahip oldukları doğal kaynaklar veya jeopolitik konum gereği ellerinde tuttıkları mal ve hizmetlerin de talep esneklikleri oldukça düşük seviyelerdedir (Hirschman, 1945; Pomfret, 1992). Örneğin; kış aylarının soğuk geçtiği bir dönemde doğal gaz ihracatçısı ülkeler bu avantajlarını rahatlıkla kullanabilmekte, doğal gaz arzını azaltabilmekte veya fiyatını rahatlıkla artırabilmektedirler. Benzer olarak; deniz taşımacılığında büyük zaman ve para tasarrufu sağlayan Süveyş ve Panama Kanalları, Mısır ve Panama'ya bu alanda doğal tekel hakkı kazandırmakta, ülkeler bu kanallardan geçiş ücretlerini artırırsalar bile gemiler bu yolları kullanmaya devam etmektedirler. Doğru ve yaygın pazarlama stratejileri uygulayan ülke ve firmalar, yaptıkları yoğun tanıtımlar sayesinde mal ve hizmetlerinde tekelleri rekabet gücü elde edebilmekte ve bu yolla yüksek kâr sağlayabilmektedirler (Hummels ve Levinsohn, 1995).

Fiyat avantajı ise Talep Kanununda da yer aldığı gibi; karşı ülkede yer alan tüketicilerin, benzer özellikteki mal ve hizmetler arasından seçim yapmaları gerektiğinde, fiyatı düşük olanı daha fazla tercih edeceklerini ifade etmektedir (Dinler, 2007: 40). Çin'in 2001'de Dünya Ticaret Örgütüne üye olduktan sonra dünya pazarlarına ilk girişi, sahip olduğu bu fiyat avantajı sayesinde gerçekleşmiştir. Ülkelerin dış ticaret rekabet güçlerini ölçme noktasında en yaygın kullanılan ölçütlerden biri; reel döviz kurudur. Uluslararası literatürde reel döviz kuru (Real Exchange Rate: RER) Denklem (1)'deki gibi hesaplanmaktadır (Mankiw, 2010: 145-147):

$$RER = EXR * \frac{P^d}{P^f} \quad (1)$$

Burada EXR ; ters kotasyona³ göre hesaplanmış nominal döviz kurunu, P^d ; evsahibi (domestic) ülkedeki mal ve hizmetlerin fiyatlar genel düzeyini ve P^f ; ticari partner (foreign) ülkedeki mal ve hizmetlerin fiyatlar genel düzeyini göstermektedir. Bir ülkenin ulusal parası değer kaybettiğinde Denklem (1)'deki EXR düşer, bu durum evsahibi ülkenin mal ve hizmetlerinin karşı ülkedeki tüketiciler için görece daha ucuz hale gelmesine neden olur ve ülkenin dış ticaret rekabet gücünü artırır⁴ (Bose, 2014: 5). Günümüzde Çin ile ABD arasında yaşanan kur savaşlarının arkasında da bu durum vardır. Çin, ulusal parası Yuan'ı ABD Doları karşısında değersiz konumda tutarak ABD'ye karşı ek bir dış ticaret rekabet gücü elde etmekte ve ABD'ye kolaylıkla mal satabilmektedir. Bu durumda ABD, Çin karşısında büyük miktarlarda⁵ dış ticaret açığı vermekte ve bunu azaltabilmek için Çin'e parasının değerini yükseltmesi konusunda baskı yapmaktadır (Kalsie ve Arora, 2019; Kapustina vd., 2020).

Öte yandan Denklem (1)'de evsahibi ülkedeki fiyatlar genel düzeyi (P^d) düştüğünde ya da karşı ülkedeki fiyatlar genel düzeyi (P^f) arttığında da RER düşer, ülkenin dış ticaret rekabet gücü artar (Brixiova, Egert ve Essid, 2013: 7-8). Bu noktada, ülkelerin dış ticaret rekabet güçlerini artırabilmeleri için yurtiçi üretim maliyetlerini ve üretici enflasyonunu düşürmeleri, dış ticaret rekabetteki güçlerini artırabilmeleri noktasında yararlarına olacaktır (Bose, 2014: 5).

Ülkeler sadece bir tek ülkeyle dış ticaret yapsalardı dış ticaret rekabet güçlerini Denklem (1) ile hesaplanan RER ile ölçmek mümkün olacaktı. Ama ülkeler çok sayıda ülke ile dış ticaret yapmaktadırlar. Bu durumda ülkelerin dış ticaret rekabet güçleri, reel efektif döviz kuru (Real Effective Exchange Rate: REER) ile ölçülebilmektedir. REER, her bir ülke çifti için hesaplanan RER değerinin, ilgili ülkenin, ev sahibi ülkenin toplam dış ticareti içindeki payı kullanılarak

³ 1 birim ulusal para karşılığında alınabilen yabancı para miktarını göstermektedir. Yani; $1TL = 0.06 \text{ €}$ gibi.

⁴ Bu durum Türkiye'de Kasım 2021 – Ocak 2022 döneminde döviz kurlarının %60'a yakın artmasına bağlı olarak ucuzlayan Türk mallarını alabilmek için Edirne'ye gelen Bulgar vatandaşları (Euronews, 2021) ve Artvin ve Iğdır'a gelen Azerbaycan vatandaşları (Ensonhaber, 2021) bunun en güzel kanıtıdır.

⁵ ABD'nin Çin karşısındaki dış ticaret açığı 2020 yılında 310.3 Milyar \$'dır (USTR, 2021) ve bu rakam 2021'de 355.3 Milyar \$'a yükselmiştir (SCMP, 2022).

ağırlıklandırılmasıyla elde edilmektedir. Bu amaçla kullanılan formül Denklem (2)'de yer almaktadır (TCMB, 2022: 8):

$$REER = \prod_{i=1}^N [REER_i]^{w_i} \quad (2)$$

Burada N ; ticari partner ülke sayısını, w_i ; i ülkesinin, ev sahibi ülkenin dış ticareti içindeki payını göstermektedir. Bu durumda bir i ülkesi için w_i aşağıdaki gibi hesaplanabilir:

$$w_i = \frac{X_i + M_i}{X + M} \quad (3)$$

Burada X_i ; evsahibi ülkenin i ülkesine ihracatını, M_i ; evsahibi ülkenin i ülkesinden ithalatını, X ve M ev sahibi ülkenin toplam ihracat ve ithalatını ifade etmektedir (Kocakale ve Toprak, 2015). Denklem (2)'de yer alan REER'in artması; ülkelerin dış ticaret rekabet güçlerinin azaldığını⁶, azalması ise dış ticaret rekabet güçlerinin arttığını göstermektedir (Bahmani-Oskooee ve Niroomand, 1998; Tunaer Vural, 2016; Ceyhan ve Gürsoy, 2021: 1169).

3. Uzak Doğu Ülkeleri

Avrupa merkezli yaklaşımda; Asya'nın doğusu ve güneydoğusundaki ülkeler Uzak Doğu Ülkeleri olarak kabul edilmektedir. Günümüzde genellikle Uzak Doğu Ülkesi olarak kabul edilen ülkeler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Uzak Doğu Ülkeleri

Sıra No	Ülke	Sıra No	Ülke	Sıra No	Ülke
1	Çin	8	Doğu Timor	15	Bangladeş
2	Japonya	9	Tayland	16	Pakistan
3	Endonezya	10	Laos	17	Sri Lanka
4	Filipinler	11	Kamboçya	18	Kuzey Kore
5	Malezya	12	Vietnam	19	Güney Kore
6	Brunei	13	Myanmar	20	Moğolistan
7	Singapur	14	Tayvan	21	Hindistan*

*Kaynak: Egitimsistem (2021). Not: *; Bazı kaynaklarda Hindistan bir Uzak Doğu Ülkesi olarak kabul edilmemektedir (Lawinsider, 2021).*

Avustralya ve Yeni Zelanda Avrupa kıtasının doğusunda kalmasına karşın Uzak Doğu Ülkeleri kapsamında değerlendirilmemektedir. Kuzey Amerika'da Asyalı kavramı ile Uzakdoğu Ülkelerinden gelen kişiler kastedilmektedir (Egitimsistem, 2021). Bu ülkeler arasından Uzakdoğu yerine daha çok Güney Asya ülkesi olarak sınıflandırılan Hindistan, dışa kapalı bir ekonomi olması sebebiyle Kuzey Kore ve verilerine tam olarak ulaşılamayan Doğu

⁶ Bu sebeple TCMB Kasım 2012'de yaptığı açıklamada "REER 120 – 125 aralığına doğru hareketlendiğinde TL'nin değerlendirildiğini kabul ederek para politikası araçları ile müdahale edeceğini, REER 125 – 130 aralığında seyretmesi halinde daha sert önlemlerle müdahale edeceğini, 130'un üzerine çıkması halinde ise elindeki bütün araçlarla müdahale edeceğini açıklamıştır" (Eğilmez, 2012).

Timor ile Myanmar analiz dışı bırakılmıştır. Bu çalışma geri kalan 17 ülkenin verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu ülkelerin 2020 yılı itibariyle temel makroekonomik verileri Tablo 2 yardımıyla incelenebilir.

Tablo 2. Analize Dahil Edilen Ülkelerin Temel Makroekonomik Verileri (2020)

Sıra No	Ülke	Nüfus (Milyon Kişi)	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına Düşen GSYH (\$)	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)	Net İhracat (Milyar \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1	Çin	1411	14723	10500	2591	2056	535	126
2	Japonya	126	4975	39539	641	635	7	101
3	Endonezya	274	1058	3870	163	142	22	115
4	Filipinler	110	361	3299	64	91	-27	70
5	Malezya	32	337	10402	234	190	44	123
6	Bruney	0.4	12	27466	6	5	2	132
7	Singapur	6	340	59798	363	330	33	110
8	Tayland	70	502	7189	231	207	24	112
9	Laos	7	19	2630	6	5	1	115
10	Kamboçya	17	25	1513	17	19	-2	89
11	Vietnam	97	271	2786	283	263	20	108
12	Tayvan	24	668	28306	41	35	6	117
13	Bangladeş	165	324	1969	34	52	-19	64
14	Pakistan	221	264	1194	22	46	-24	48
15	Sri Lanka	22	81	3682	10	16	-6	63
16	Güney Kore	52	1631	31489	512	468	45	110
17	Moğolistan	3	13	4007	8	5	2	143

Kaynak: World Bank (2022a, 2022b, 2022c, 2022d, 2022e)

Tablo 2’deki verilere göre 2020 yılı itibariyle nüfus, milli gelir, ihracat, ithalat ve dış ticaret fazlasında Çin açık ara diğer ülkelerin önünde yer almaktadır. 1978’den itibaren dışa açılma politikaları izlemeye başlayan Çin, Aralık 2001’de Dünya Ticaret Örgütü’ne de üye olarak, dünya ekonomisiyle olan entegrasyonunu artırmış, dış ticaretini ve ekonomik büyümesini önemli ölçüde hızlandırmıştır. Bu sayede 1980 yılında 191 milyar Dolar olan milli gelirini 2000’de 1.21 trilyon Dolara, 2020’de 1.47 trilyon Dolara çıkararak, ABD’den sonra dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumuna yükselmiştir (World Bank, 2022b). Dış ticaret yönünden ise Çin, ABD’yi de geçerek dünyada ilk sırada yer almaktadır (World Bank, 2022d, 2022e). Bu süreçte Çin’deki kişi başına düşen milli gelir de 1980’deki 194 Dolardan, 2000 yılında 959 Dolara, 2020 yılında 10500 Dolara yükselmiştir (World Bank, 2022c). 1945 yılında Hiroşima ve Nagazaki’ye atılan atom bombaları ile büyük yıkım yaşayan Japonya, II. Dünya Savaşı sonrasında hızla toparlanmış, yaptığı teknoloji yatırımlarıyla dünyada en fazla yüksek teknolojili ürünler üreten ve satan sayılı ülkeleri arasına girerek, 1970’li yıllarda gelişmiş ülkeler sınıfına yükselmiştir (Ohno, 2006). 2020 yılında ürettiği 4.97 trilyon Dolarlık milli geliri ile ABD ve Çin’in arkasından dünyanın en büyük 3. ekonomisi durumunda olan Japonya, 641 milyar Dolarlık ihracatı ve 635 milyar Dolarlık ithalatı ile de dünya dış ticaretinde önemli bir

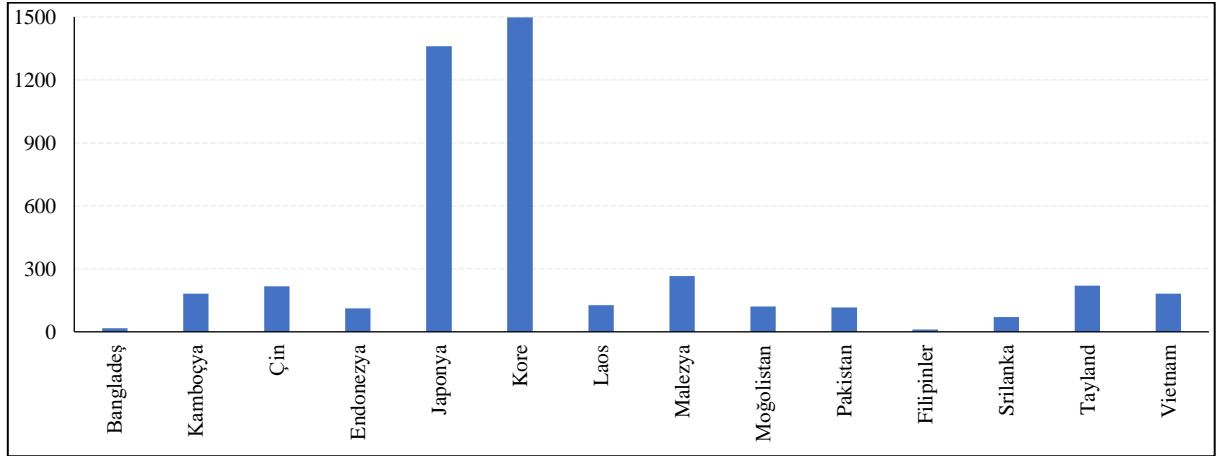
yere sahiptir. Japonya 39539 Dolarlık kişi başına düşen milli geliri ile de dünyanın alım gücü yüksek ülkelerinden biridir. Güney Kore 1.63 trilyon Dolarlık milli geliri, 512 milyar Dolarlık ihracatı ve 468 milyar Dolarlık ithalatı ile dünyanın önemli ekonomileri arasında yerini almıştır. 1980 yılında 1715 Dolar olan bu ülkedeki kişi başına düşen milli gelir 2000’de 12256 Dolara aşmış, 2018 yılında 33422 Dolara ulaşmıştır. Covid 19 sürecinin etkisiyle 2020 yılında 31489 Dolara gerilemiş olsa da Güney Kore kişi başına düşen milli gelir yönünden gelişmiş ülkeleri yakalamış bulunmaktadır (World Bank, 2022c). Endonezya 274 milyon kişilik nüfusuyla Uzak Doğu’nun ve dünyanın en kalabalık ülkelerinden biri olup, 2020 yılı milli geliri 1 trilyon Dolara geçmiştir. Filipinler, Malezya, Singapur, Tayland ve Tayvan da gerek ürettikleri yüksek teknoloji ürünlerle gerekse sahip oldukları milli gelirleri ile Uzak Doğu’nun önemli ekonomileri arasında gösterilmektedir. Bangladeş, Pakistan, Laos ve Kamboçya daha çok ucuz işgücü ve emek yoğun üretimle gündeme gelen ekonomiler olup, kişi başına düşen milli gelirlerinin düşük olması da söz konusu duruma kanıt teşkil etmektedir. Bu ülkelerin sermaye yoğun, yüksek teknoloji içeren üretime yönelmeleri, dış ticaretlerini ve milli gelirlerini artırmaya imkân verecektir. Analize dahil edilen Uzak Doğu Ülkelerinden 12 tanesi dış ticaret fazlası verirken, 5 tanesi 2020 yılında dış ticaret açığı vermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı en yüksek olan ilk iki ülke %132 ile Brunei ve %126 ile Çin’dir. Onları %123 ile Malezya, %117 ile Tayvan takip etmektedir. Uzak Doğu Ülkelerinin imalat sanayi ürünleri ihracatları içinde yüksek teknoloji ürünlerinin paylarının zaman içindeki değişimi Tablo 3 yardımıyla incelenebilir.

Tablo 3. Ülkelerinin İmalat Sanayi Ürünleri İhracatları İçinde Yüksek Teknolojili Ürünlerin Payları (%)

Sıra No	Ülke	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Filipinler	69	66	66	55	46	49	49	49	53	55	60	61	62	64
2	Singapur	48	53	51	52	48	48	50	51	52	52	53	52	52	55
3	Malezya	52	40	51	49	47	47	48	49	48	49	51	53	52	54
4	Vietnam	10	9	11	13	19	27	34	32	36	38	42	41	40	42
5	Güney Kore	32	30	32	32	28	28	30	30	31	31	33	36	32	36
6	Laos	5.6	5.8	5.3	6.3	8.2	8.8	10	25	35	34	38	38	21	32
7	Çin	30	29	32	32	30	31	32	30	30	30	31	31	31	31
8	Tayland	28	26	27	26	23	23	22	23	24	24	25	24	24	28
9	Japonya	20	19	20	19	18	18	18	18	18	18	18	17	17	19
10	Moğolistan	8	9	12	17	15	18	16	20	4.2	16	3.5	5	19	12
11	Endonezya	11	11	13	12	11	11	10	9	9	8	8	8	8	8
12	Kamboçya	0.05	0.1	0.2	0.2	0.1	0.3	1.2	0.5	1.5	1.9	1.7	1.4	1.2	2.3
13	Pakistan	1	1.9	1.8	1.7	1.8	1.7	1.9	1.4	1.6	2.0	2.2	2.2	2.3	1.9
14	Brunei	20	22	17	27	21	14	16	9	19	14	30	0.04	8.1	1.3
15	Sri Lanka	2	1.9	1.0	1.1	1.0	1.0	1.0	1.0	0.9	0.9	1.0	1.1	1.1	1.3
16	Bangladeş	1	0.4	0.3	0.2	0.2	0.5	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3

Kaynak: World Bank (2022f). Not: Sıralama 2020 yılı verilerine göre büyükten küçüğe doğrudur.

Tablo 3'teki verilere göre 2020 yılında imalat sanayi ürünleri ihracatı içinde yüksek teknolojlili ürünlerin payının en yüksek olduğu ülke Filipinler'dir. Onu sırasıyla Singapur ve Malezya izlemekle beraber bu ülkelerde yüksek teknolojlili ürün ihracatı önceki yıllarda da oldukça yüksektir. Vietnam 2008 yılında %9 olan yüksek teknolojlili ürün ihracatı payını, dikkat çekici bir performans göstererek 2020 yılında %42'ye kadar çıkarmıştır. Güney Kore ortalama %30 civarında olan yüksek teknolojlili ürün ihracatını 2020 yılında %36'ya kadar yükselterek, bu alanda güzel bir performans sergilemiştir. Küçük bir ülke olan Laos da yüksek teknolojlili ürün ihracatının payını %5'lerden %38'e kadar çıkarmayı başarmıştır. Son yılların en önemli ekonomisi Çin ortalama %30'luk yüksek teknolojlili ürün ihracatı ile bu alanda çok önemli bir yere sahiptir. Dışa açılmaya 1970'li yılların sonlarında başlayan ve 2001'de Dünya Ticaret Örgütüne girerek bunu ivmelendiren Çin, söz konusu açılımı başlangıçta fiyat rekabetine dayalı ucuz ürünler ihraç ederek sağlamıştır. İlerleyen dönemlerde Çin'in yüksek teknolojlili ürünler üretimine yöneldiği izlenmektedir. Bir teknoloji ülkesi olan Japonya'da yüksek teknolojlili ürün ihracatının payının %18 etrafında dalgalanıyor olması, görece düşük kalmaktadır. Örnekleme yer alan diğer ülkelerde Moğolistan, Endonezya, Kamboçya, Pakistan, Brunei, Sri Lanka ve Bangladeş söz konusu alanda oldukça düşük kalmaktadır⁷. Uzak Doğu Ülkelerin dış ticaret rekabet güçleri genel olarak düşük asgari ücret ve emek yoğun üretim stratejisine bağlıdır. Bu ülkelerin karşılaştırmalı asgari ücret değerleri Grafik 1'de yer almaktadır.

Grafik 1. Uzak Doğu Ülkelerinde Asgari Ücretler

Kaynak: ILO (2022).

Grafikten takip edileceği üzere ekonomik gelişimini tamamlamış Japonya ve Kore dışında kalan Uzak Doğu Ülkelerinde, asgari ücretlerin 300 ABD Doları altında seyrederek, gelişmiş

⁷ Bu oran Türkiye'de %3 civarındadır (World Bank (2022f)).

ekonomilerin çok gerisinde kaldığı izlenmektedir. Bu da söz konusu ülkelerin ucuz işgücü sayesinde maliyet avantajı ve dış ticarete rekabet gücü elde etmelerini sağlamaktadır.

4. Literatür Taraması

Yazında dış ticarete rekabet kavramına geniş yer verildiği görülmektedir. Bunun altında yatan temel sebebin, pek çok ekonometrik çalışmada üzerinde durulduğu üzere, ekonomik büyüme ile dış ticaret arasındaki pozitif yönlü korelasyondur. Rekabete ilişkin literatüre en önemli katkılardan birini sağlayan Porter (1983), rekabeti verimlilikle ilişkilendirmiştir. Porter ve Ketels'e (2003) göre verimlilik beraberinde yüksek ücretlere, değerli para birimine, güçlü sermaye hareketlerine ve refah düzeylerinin iyileşmesine imkân vermektedir. Dış ticarete rekabet kavramına iktisadi olarak Mankiw vd.'nin (1992) kişi başı gelir, teknolojik büyüme, nüfus artış oranı, tasarruflar (yatırımlar), amortisman oranı ve dış ticaret ile kurdukları ekonometrik modele Islam (1995) beşerî sermayeyi de dahil etmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere bu çalışmada dış ticarete rekabet kavramı ülkelerin karşılaştırmalı fiyat düzeylerini temel alan REER üzerinden ele alınmıştır. REER ile birlikte dış ticaret ve rekabeti konu alan araştırmaların bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

Sato vd. (2013) 2001-2013 yıllarını kapsayan ve Japonya, Çin ve Kore'yi sektörel bazda REER üzerinden karşılaştırmalarını yapısal vektör otoregresif analizi ile yapmışlardır. Araştırmada elde edilen ve öne çıkan temel bulgunun ele alınan ülkelerin rekabet gücünde maliyetlerin önemli rol oynadığıdır. Aynı zamanda yazarlar nominal döviz kuru değişikliklerinin Japonya ve Kore'nin ihracat performansları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu da ortaya koymuşlardır. Maitah, Kuzmenko ve Smutka (2016) Rusya'da tarımsal üreticileri desteklemek amacıyla Rus yönetiminin izlediği kalkınma projesinin motivasyonu ile kaleme aldıkları çalışmalarında, tarımsal üreticilerin rekabete dayalı konumunu reel efektif döviz kuru ile ölçmüşlerdir. Daha açık bir ifadeyle Rus Rublesi kuru bu çalışmada fiyat rekabet gücünün bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. 2000-2014 yıllarını kapsayan verilerden elde edilen bulgular, Rublenin değer kaybının, tarım üreticilerinin dış ticaret rekabetlerinde önemli bir olumlu etkisinin olmadığı yönündedir. Nagayasu (2017) büyük bir ülke grubunu ele aldığı araştırmasında, reel efektif döviz kurlarını ülkelerin dış rekabet gücünün bir göstergesi olarak kabul edilebilecek ortak bir eğilim olup olmadığını, Bayes faktör modelini kullanarak analiz etmiştir. Döviz kurlarını küresel ve ülkeye özgü faktörlere ayırarak çalışan yazar, bu iki kur arasında eğilim olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Ancak döviz kurlarındaki ortak eğilim, tüm ülkelerin aynı anda dış ticaret rekabet gücünü kaybettiği veya kazandığı anlamına gelmediğine de işaret etmiştir. Yazar ülkelerin dış ticaret rekabet güçlerinin heterojen bir yapıda olduğuna

ve ülkelerin rekabet gücünü küresel gelişmelerin yanında bireysel faktörlerin de etkilediğine değinmiştir. Sato vd. (2020) dokuz Asya ülkesini kapsayan ve sektöre göre ihracat rekabet gücünün yeni bir ölçüsü olarak sektöre özgü reel efektif döviz kurunu (I-REER) oluşturarak yaptıkları ampirik çalışmalarında, REER'in ihracat rekabet gücüne olan olumsuz etkilerinin son yıllarda azaldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Yazarlar özellikle REER'deki artışların ihracat rekabet gücü üzerindeki olumsuz etkilerinin azalma eğilimini, küresel değer zincirleri ile ilişkilendirmişlerdir. Chraki (2021), 1995 ve 2014 yılları arasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) için reel efektif döviz kurları ile mutlak maliyet avantajı arasındaki bağı test etmeyi amaçlamıştır. Dinamik panel genelleştirilmiş momentler yöntemini (GMM) kullanarak gerçekleştirdiği analizlerinde; sektörel rekabet gücünün, üretim maliyetlerinin azalmasıyla pozitif, sektörler arası kârlılık açığının artmasıyla negatif ilişkili olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

5. Veri Seti ve Yöntem

5.1. Veri Seti

Bu çalışmada, Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçleri arasında yakınsamanın varlığı, reel efektif döviz kuru verilerine tam olarak ulaşılabilen 17 ülkenin⁸ 1995M01-2021M08 dönemi, Tüketici Fiyatları Endeksine (TÜFE) göre hesaplanmış reel efektif döviz kuru (REER) verileri kullanılarak analiz edilmiştir. REER verileri Macaristan Corvinus Üniversitesi bünyesinde yer alan ve Avrupalı bir düşünce geliştirme (think tank) kuruluşu olan Brugel bünyesinde Darvas (2021) tarafından hazırlanan ve periyodik olarak güncellenen veri bankasından alınmıştır. Darvas (2021)'a göre bir ülkenin para biriminin reel değerinin, o ülkenin ticaret ortaklarının sepeti karşısındaki gelişimini ölçen reel efektif döviz kuru, teorik ve uygulamalı ekonomik araştırma ve politika analizlerinde sıklıkla kullanılan bir değişkendir. Bu veri; bir para biriminin denge değeri, fiyat veya maliyet rekabet gücündeki değişiklik, ticaret akışlarının itici güçleri veya ticarete konu olan ve olmayan sektörler arasında üretimin yeniden tahsisi için teşvikler gibi çok çeşitli amaçlar için kullanılabilir. Tüm bu önemine karşın REER Dünya Bankası, Eurostat, BIS, OECD gibi kurumlarda toplam 113 ülke için yayınlamaktadır. Darvas (2021) 178 ülke için REER verilerini, aylık, üçer aylık ve yıllık dönemler için yayınlamaktadır, bu alanda önemli bir boşluk doldurmaktadır. Ayrıca bu sitede REER serileri 51, 65, 120 ve 143 ticari partnerden oluşan sepetler için ayrı ayrı düzenlenmiştir (Brugel, 2022). Bu çalışmada 143 ticari partnere karşı ağırlıklandırılarak hesaplanmış REER verileri kullanılmıştır. Veri setine ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 4'te yer almaktadır.

⁸ Bu ülkeler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	Medyan	Max.	Min.	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	Olasılık	Gözlem Sayısı
Çin	112	107	147	80	17	0.4	1.8	26	0.00	320
Japonya	117	121	181	87	19	0.5	2.8	13	0.00	320
Endonezya	101	105	128	39	16	-1.3	5	139	0.00	320
Filipinler	100	101	121	71	13	-0.4	2.1	19	0.00	320
Malezya	102	99	133	86	9	1.5	4.9	163	0.00	320
Bruney	106	103	124	97	7	1.2	3.3	78	0.00	320
Singapur	111	111	127	94	10	0	1.6	24	0.00	320
Tayland	102	105	122	69	11	-0.2	2	16	0.00	320
Laos	117	110	164	70	25	0.3	1.7	26	0.00	320
Kamboçya	111	109	141	88	16	0.4	1.9	25	0.00	320
Vietnam	117	109	153	87	20	0.5	1.8	34	0.00	320
Tayvan	111	108	138	95	11	0.8	2.4	35	0.00	320
Bangladeş	124	116	172	96	21	0.9	2.4	46	0.00	320
Pakistan	107	104	133	92	10	0.8	3	38	0.00	320
Sri Lanka	103	103	133	81	14	0.1	1.6	28	0.00	320
Güney Kore	89	89	106	57	9	-0.5	3.4	13	0.00	320
Moğolistan	102	99	136	69	16	0.4	2.1	21	0.00	320

Tablo 4'teki bilgilere göre; ülkelerin verileri kendi ortalamaları etrafında dağılmakta olup, standart sapmaları düşüktür. Gözlem sayısı 320 olup, güvenilir bir panel veri analizi için yeterli düzeydedir.

5.2. Yöntem

Bölgesel olarak ülke gruplarının yakınsama kavramı/metodu kullanılarak sıkça karşılaştırıldığı izlenmektedir (Soukiazis ve Antunes, 2011). Panel veri analizlerinde belirli bir konuda yakınsamanın varlığını test edebilmek için panel birim kök testlerinin kullanılması yaygın bir uygulamadır (Barassi vd. 2008; Lee vd. 2008a; Lee vd. 2008b; Kiran Baygin 2017). Literatürdeki çalışmalarda genellikle kullanılan serilerin tek tip bir sürece sahip olduğu varsayılmaktadır. Ancak bazı durumlarda, göstergeler yalnızca belirli koşullar yerine getirildiğinde yakınsar ve aksi halde birbirinden ayrılır. Bu şekildeki heterojen yakınsama durumları olasılığını ele almak için, Beyaert ve Camacho (2008) tarafından geliştirilen eşik değerli otoregresif (Treshold Autoregressive: TAR) panel birim kök testi (BC) kullanılabilir (Yilanci ve Korkut Pata, 2020: 5). BC testinde seri, ekonomik durgunluk ve genişleme dönemleri için iki ayrı rejime dönüştürülüp, her bir rejim için ayrı ayrı durağanlık sınaması yapılır. Böylece serinin farklı ekonomik konjonktür dönemlerinde durağanlığı ve yakınsamanın varlığı daha detaylı biçimde incelenmiş olur. BC testinde bir $Y_{i,t}$ serisinin durağanlığını sınayabilmek için Denklem (4)'te yer alan gösterge fonksiyonlarından yararlanır:

$$\Delta Y_{i,t} = \left[\delta_i^I + \rho_i^I Y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_{i,j}^I \Delta Y_{i,t-j} \right] I_{\{z_{t-1} < \lambda\}} + \left[\delta_i^H + \rho_i^H Y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_{i,j}^H \Delta Y_{i,t-j} \right] I_{\{z_{t-1} \geq \lambda\}} + \varepsilon_{i,t} \quad (4)$$

Burada $i = 1, \dots, N$ yatay kesitleri (bu çalışmada ülkeleri), $t = 1, \dots, T$ panelin zaman boyutunu, p ; optimum gecikme uzunluğunu⁹, I ; birinci rejimi, II ; ikinci rejimi, $I(x)$ gösterge fonksiyonunu ifade etmektedir. $I(x)$ gösterge fonksiyonunu; “ x ” koşulu sağlandığında 1, sağlanmadığında 0 değerlerini alan bir kukla değişken olarak düşünülebilir. Görüldüğü gibi BC testinde iki farklı rejim bulunmaktadır. Birim kök sınaması için ekonomik durgunluk döneminde farklı, ekonomik genişleme döneminde farklı otoregresif modelden yararlanılmaktadır. Çünkü bu dönemlerde seriler farklı şekillerde hareket edecektir (Caner ve Hansen, 2001). Denklem (4)’te Z_{t-1} ; eşik değişken, λ ; eşik değerdir. Eşik değişkeni seçmenin ön şartı; bu değişkenin durağan olmasıdır. Bu nedenle Z_{t-1} eşik değişkeninin seçimi için BC testinde ΔY kullanılır. $\Delta Y = Z_{t-1}$, $Z_t = Y_{m,t} - Y_{m,t-d}$. $Z_{t-1} < \lambda$ koşulu sağlandığında Denklem (4), Denklem (5) haline gelecek ve Rejim I altında birim kök sınaması yapılacaktır:

$$\Delta Y_{i,t} = \left[\delta_i^I + \rho_i^I Y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_{i,j}^I \Delta Y_{i,t-j} \right] I_{\{Z_{t-1} < \lambda\}} + \varepsilon_{i,t} \quad (5)$$

Eğer $Z_{t-1} < \lambda$ koşulu sağlanmazsa (yani $Z_{t-1} \geq \lambda$ olursa) Denklem (4), Denklem (6) haline gelir ve Rejim II altında birim kök sınaması yapılır:

$$\Delta Y_{i,t} = \left[\delta_i^{II} + \rho_i^{II} Y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_{i,j}^{II} \Delta Y_{i,t-j} \right] I_{\{Z_{t-1} \geq \lambda\}} + \varepsilon_{i,t} \quad (6)$$

Burada λ , m ve d FGLS (Feasible Generalized Least Squares: Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler) yöntemi kullanılarak tahmin edilir (Beyaert ve Camacho, 2008: 671). Eşik değeri (λ) belirleyebilmek için örneklemdaki tüm değerler sırasıyla kullanılır. Kalıntı varyansının minimum olduğu değer, eşik değer olarak alınır. Buradan da görüldüğü üzere; eşik değişken ve eşik değer veri setinden hareketle, örnekleme özgü olacak şekilde belirlenmektedir. Eşik değerinin altında I. Rejim, üstünde II. Rejim geçerlidir (Beyaert ve Camacho, 2008: 670).

BC testinin uygulanabilmesi için öncelikle serinin doğrusallığının test edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Hansen (1996) ve Caner ve Hansen (2001) yöntemlerinde gösterge fonksiyonlarındaki katsayıların eşitliği sınanır. Bu amaçla kullanılacak hipotez: $H_{0,1}: \delta_i^I = \delta_i^{II}; \rho_i^I = \rho_i^{II}; \varphi_{i,j}^I = \varphi_{i,j}^{II}$ şeklinde olup, bu hipotez maksimum likelihood yöntemiyle sınanabilmektedir. Bu yöntem standart dağılıma uymadığı için kritik değerler bootstrap simülasyonu ile elde edilir. Eğer $H_{0,1}$ hipotezi reddedilecek olursa, seri doğrusal değildir ve BC testi kullanılabilir.

⁹ Optimum gecikme uzunluğu belirlenirken max. gecikme uzunluğu Schwert (1989) yöntemiyle belirlenebilmektedir. Bu amaçla kullanılan eşitlik: $p_{max} = Tamsayı \left(\text{Min} \left(\frac{T}{3}; 12 \right) * \left(\frac{T}{100} \right)^{0.25} \right)$

BC testinde söz konusu seride yakınsamanın (durağanlığın) varlığını test edebilmek için kullanılacak hipotez: $H_{0,2}: \rho_i^I = \rho_i^{II} = 0$ olup, bu hipotez reddedilemediği durumlarda; her iki rejim altında da seride *iraksamanın* var olduğuna ve *serinin durağan olmadığına* karar verilir. Alternatif olarak $H_{A,2a}: \rho_i^I < 0, \rho_i^{II} < 0, \forall_i$ hipotezi geçerli olduğunda her iki rejim altında da *tam yakınsamanın* var ve serinin durağan olduğuna karar verilmektedir (Eryüzlü ve Hopoğlu, 2020: 300). $H_{A,2b}: \rho_i^I < 0, \rho_i^{II} = 0, \forall_i$ ya da $H_{A,2c}: \rho_i^I = 0, \rho_i^{II} < 0, \forall_i$ hipotezleri geçerli olduğunda sırasıyla Rejim I ya da Rejim II’de *kısmi*¹⁰ yakınsamanın var olduğuna ve sırasıyla I. Rejim ya da II. Rejim altında *serinin durağan olduğuna* karar verilmektedir (Beyaert ve Camacho, 2008: 672; Yılandı ve Korkut Pata, 2020: 5).

BC testinin son aşamasında; tam ve kısmi yakınsama arasında ayırım yapabilmek için Ferreira ve Vieira (2009) tarafından önerilen $H_{0,3}: \delta_i^I = \delta_i^{II} = 0$ hipotezi sınanır. Bu hipotez; her iki rejim altında da tam yakınsamanın varlığını ifade etmektedir. Alternatif hipotezler; $H_{A,3a}: \delta_i^I \neq 0, \delta_i^{II} \neq 0; H_{A,3b}: \delta_i^I = 0, \delta_i^{II} \neq 0$ ve $H_{A,3c}: \delta_i^I \neq 0, \delta_i^{II} = 0$ şeklinde olup, $H_{A,3a}$ her iki rejim altında da kısmi yakınsamanın, $H_{A,3b}$ birinci rejim altında tam, ikinci rejim altında kısmi yakınsamanın, $H_{A,3c}$ birinci rejim altında kısmi, ikinci rejim altında tam yakınsamanın varlığını ifade etmektedir (Çil Yavuz ve Yılandı, 2013: 288; Çeştepe ve Ergün Tatar, 2021: 333)¹¹.

6. Uygulama

Bu çalışmada, Uzak Doğu Ülkeleri arasında dış ticaret rekabet gücü noktasında yakınsamanın varlığını test edebilmek için üç farklı analiz yapılmıştır.

Birinci Analiz: Panele dahil edilen 17 ülkenin dış ticaret rekabet güçlerinin, kendi grup ortalamasına yakınsayıp yakınsamadığı Beyaert ve Camacho (2008) eşik değerli otoregresif panel birim kök testi (BC) kullanılarak sınanmıştır. Bu amaçla 17 ülkenin REER değerlerinin zamana göre ortalamaları alınmış ve bu şekilde elde edilen $REER_{ORT}$ serisi, her bir ülkenin REER değerinden ($REER_{it}$) çıkarılarak elde edilen yeni seriye (REER*) BC testi uygulanmıştır¹². Bu işlem için kullanılan formül aşağıdaki gibidir:

$$REER_{it}^* = REER_{it} - REER_{ORTt} \quad (7)$$

¹⁰ Literatürde bu kavramın İngilizcesi olarak Beyaert ve Camacho (2008: 672) “*partial*” kelimesini kullanırken, Yılandı ve Korkut Pata (2020: 3) “*relative*” kelimesini kullanmayı tercih etmiştir.

¹¹ BC testinin hipotezlerinde rho (ρ), Ferreira ve Vieira (2009) testinin hipotezlerinde delta (δ) kullanıldığına ve bunların farklı değerler olduğuna dikkat edilmelidir.

¹² Bu şekilde ortalamaya yakınsamanın varlığının incelendiği benzer çalışmalar için bakınız: Saraçoğlu ve Doğan (2005); Lopez and Papell (2012); Arestis vd. (2014); Karanasos vd. (2016). Bu çalışmalarda seri durağan çıktığında yakınsamanın varlığına karar verilmektedir.

İkinci Analiz: Bu ülkelerin dış ticaret rekabet gücü yönünden Japonya'ya yakınsayıp yakınsamadıklarını belirleyebilmek için 16 ülkenin REER değerlerinden ($REER_{it}$) Japonya'nın REER değerleri ($REER_{JPN}$) çıkarılarak JPNREER şeklinde bir seri elde edilip, bu seriye BC testi uygulanmıştır¹³. Bu işlem için kullanılan formül aşağıdaki gibidir:

$$JPNREER_{it} = REER_{it} - REER_{JPN_t} \quad (8)$$

Üçüncü Analiz: Bu ülkelerin dış ticaret rekabet gücü yönünden Çin'e yakınsayıp yakınsamadıklarını belirleyebilmek için 16 ülkenin REER değerlerinden Çin'in REER değerleri ($REER_{CHN}$) çıkarılarak CHNREER şeklinde bir seri elde edilip, bu seriye BC testi uygulanmıştır. Bu işlem için kullanılan formül aşağıdaki gibidir:

$$CHNREER_{it} = REER_{it} - REER_{CHN_t} \quad (9)$$

Beyaert ve Camacho (2008) iki rejimli eşik değerli panel birim kök testinin yapılabilmesi için öncelikle serilere doğrusallık sınaması yapılmalıdır. Bu amaçla çalışmada Evans ve Karras (1996) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde sınan hipotez; H_0 : *Seri doğrusaldır* şeklindedir. Doğrusallık testi sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır¹⁴.

Tablo 5. Doğrusallık Testi Sonuçları

	Olasılık Değeri
1. Analiz	0.00
2. Analiz	0.00
3. Analiz	0.00

Not: Bu testin gerçekleştirilmesi sürecinde 2000 yinelemeli bootstrap simülasyonu kullanılmıştır.

Tablo 5'teki olasılık değerlerine göre H_0 hipotezi bütün analizlerde reddedilmiş ve serilerin doğrusal olmadığına karar verilmiştir. O halde bu serilere Beyaert ve Camacho (2008) iki rejimli eşik değerli panel birim kök testi uygulanabilecektir. Beyaert ve Camacho (2008) iki rejimli eşik değerli panel birim kök testi sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Birim Kök Testi Sonuçları

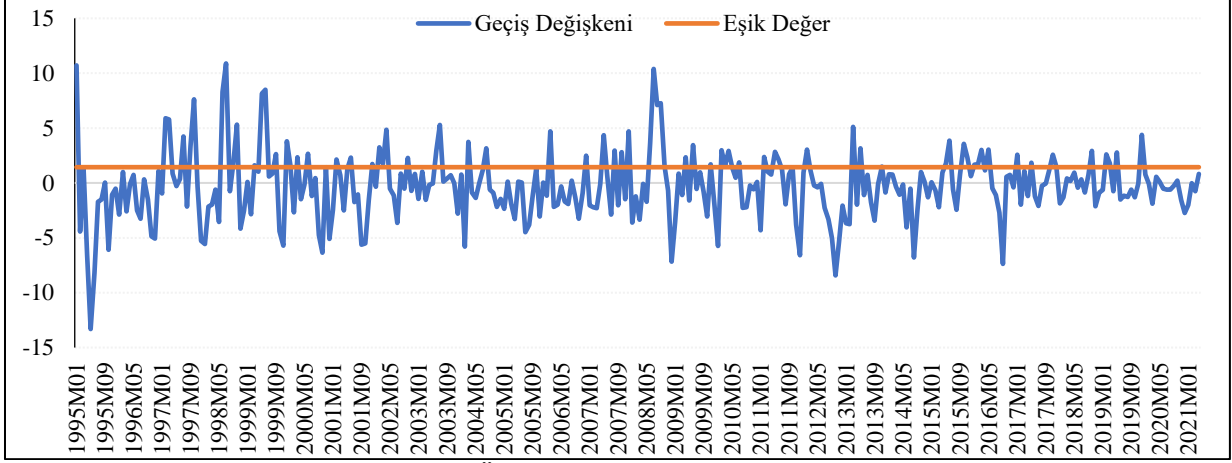
	Rejim I'de (Ekonomik Durgunluk Döneminde)	Rejim II'de (Ekonomik Genişleme Döneminde)
1. Analiz	-4.9621 (0.150)	-3.9546*** (0.000)
2. Analiz	-7.3847*** (0.000)	-18.8983*** (0.000)
3. Analiz	-10.6614*** (0.000)	-24.5348*** (0.000)

*Not: ***; Serinin %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir. Parantez içinde yer alanlar; test istatistiğine ait olasılık değerlerdir. Bu testin gerçekleştirilmesi sürecinde 2000 yinelemeli bootstrap simülasyonu kullanılmıştır.*

¹³ Bu şekilde lider ülkeye yakınsamanın varlığının incelendiği örnek çalışma için bakınız: Gogul ve Korap (2014).

¹⁴ Bu çalışmada analizler Gauss 21 programı ve bu programa uygun olarak yazılmış kodlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu kodlar ve eğitim için Çanakkale 18 Mart Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Veli Yılancı'ya teşekkürlerimi sunarım.

Gauss programı 1. Analizde¹⁵; 2. Ülkenin (Japonya'nın) 1 gecikmeli değerini geçiş fonksiyonu olarak kullanmıştır. 1. Analizde Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçlerinin yer aldığı rejimler Grafik 2'de görülmektedir.

Grafik 2. 1. Analizde Uzak Doğu Ülkelerinin Dış Ticaret Rekabet Güçlerinin Yer Aldığı Rejimler

Not: Eşik değerinin altında I. Rejim (ekonomik durgunluk dönemleri), eşik değerinin üstünde II. Rejim (ekonomik genişleme dönemleri) görülmektedir.

Grafik 2'de de yer aldığı gibi; 1. Analizde Eşik değer; 1.4344 olup, gözlemlerden %76.9'u I. Rejimde yer almıştır. Yani 1995-2021 döneminde Uzak Doğu Ülkelerinde dış ticaret rekabet gücü noktasında ekonominin durgunluk içinde olduğu dönem sayısı daha fazladır¹⁶.

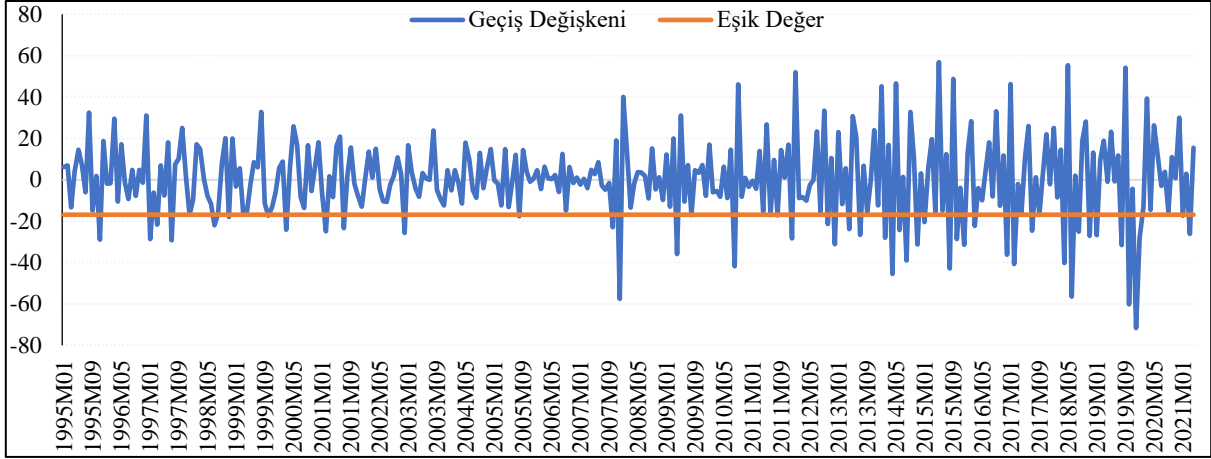
Tablo 6'da yer alan 1. Analize ait Rejim I'de (ekonominin durgunluk dönemlerinde) test istatistiğine ait bootstrap olasılık değeri 0.10'dan büyük (0.15) olduğu için $H_{0,2}$ hipotezi reddedilemez. Bu durumda seri durağan değildir ve ekonomik durgunluk dönemlerinde Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçleri birbirinden iraksamaktadır (ya da diğer bir ifadeyle birbirine yakınsamamaktadır). Rejim II'de (ekonominin genişleme dönemlerinde) ise elde edilen bootstrap olasılık değeri 0.10'dan küçük (0.00) olduğu için $H_{0,2}$ hipotezi reddedilmiş ve (özellikle ekonominin genişleme dönemlerinde) Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçlerinin birbirine (grup ortalamasına) yakınsadığına karar verilmiştir.

Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçlerinin Japonya'nın dış ticaret rekabet gücüne yakınsamasının incelendiği 2. Analizde; 1. ülkenin (Çin'in) 1 gecikmeli değeri geçiş fonksiyonu olarak kullanılmış, eşik değer; -16.8789 bulunmuştur¹⁷. 2. Analize ait rejimler Grafik 3'te görülmektedir.

¹⁵ Bu analizde; Schwert (1989) yöntemi kullanılarak optimum gecikme uzunluğu 2 bulunmuştur.

¹⁶ Bu sonuç üzerinde; 1997 Güney Asya finans krizi, 2008 ABD merkezli küresel ekonomik krizi ve Aralık 2019'da Çin merkezli olarak başlayan Covid 19 süreçlerinin etkili olduğu değerlendirilmektedir.

¹⁷ Bu değerler Gauss programı tarafından otomatik olarak belirlenmektedir.

Grafik 3. 2. Analizde Uzak Doğu Ülkelerinin Dış Ticaret Rekabet Güçlerinin Yer Aldığı Rejimler

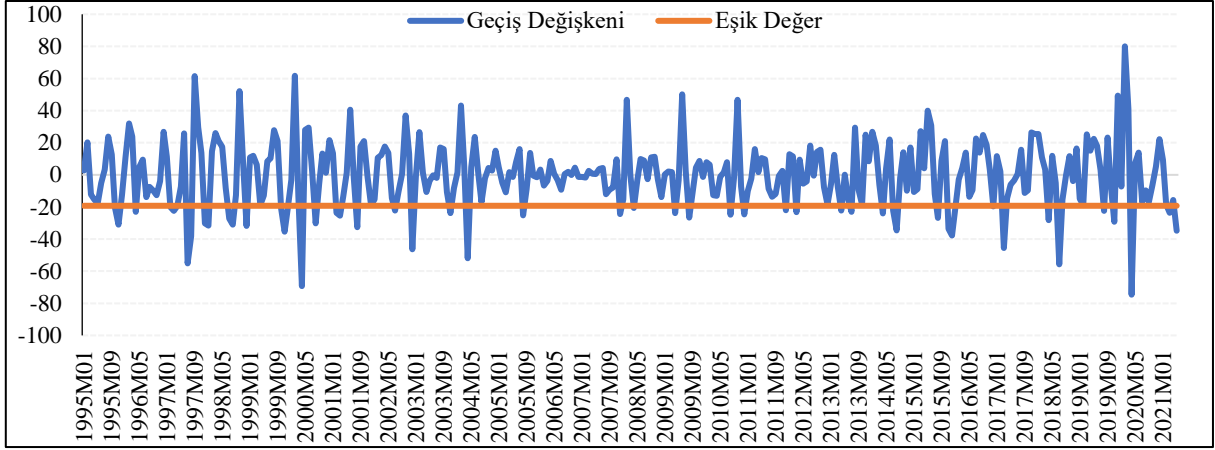
Not: Eşik değerin altında I. Rejim (ekonomik durgunluk dönemleri), eşik değerin üstünde II. Rejim (ekonomik genişleme dönemleri) görülmektedir.

Grafik 3'te de yer aldığı gibi; 2. Analizde gözlemlerden %15.2'si I. Rejimde (ekonomik daralma döneminde), %84.8'i II. Rejimde (ekonomik genişleme döneminde¹⁸) yer almıştır. Tablo 6'daki 2. Analize ait bulgulara göre; Rejim I'de (ekonominin durgunluk dönemlerinde) de Rejim II'de (ekonominin genişleme dönemlerinde) de test istatistiklerine ait bootstrap olasılık değerleri 0.10'dan küçük (0.00) olduğu için $H_{0,2}$ hipotezi reddedilmiş, serinin durağan olduğuna ve Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçlerinin Japonya'nın dış ticaret rekabet gücüne yakınsadığına karar verilmiştir.

Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçlerinin Çin'in dış ticaret rekabet gücüne yakınsamasının incelendiği 3. Analizde¹⁹; 16. ülkenin (Moğolistan'ın) 2 gecikmeli değeri geçiş fonksiyonu olarak kullanılmış, eşik değeri; -19.2652 olarak bulunmuştur. 3. Analize ait rejimler Grafik 4'te görülmektedir.

¹⁸ Burada verilerin büyük bölümünün ekonomik genişleme dönemine düşmesinin nedeninin; Japon ekonomisinin istikrarlı ve pozitif görünümü olduğu değerlendirilmektedir.

¹⁹ Bu analizde; Schwert (1989) yöntemi kullanılarak optimum gecikme uzunluğu 5 bulunmuştur.

Grafik 4. 3. Analizde Uzak Doğu Ülkelerinin Dış Ticaret Rekabet Güçlerinin Yer Aldığı Rejimler

Not: Eşik değerinin altında I. Rejim (ekonomik durgunluk dönemleri), eşik değerinin üstünde II. Rejim (ekonomik genişleme dönemleri) görülmektedir.

Grafik 4'te de yer aldığı gibi; 3. Analizde gözlemlerden %15.8'i I. Rejimde, %84.2'si II. Rejimde²⁰ yer almıştır. Tablo 6'da yer alan 3. Analize ait bulgulara göre; Rejim I'de de Rejim II'de de test istatistiklerine ait bootstrap olasılık değerleri 0.10'dan küçük (0.00) olduğu için $H_{0,2}$ hipotezi reddedilmiş, serinin durağan olduğuna ve Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçlerinin Çin'in dış ticaret rekabet gücüne yakınsadığına karar verilmiştir.

Beyaert ve Camacho (2008) iki rejimli eşik değerli panel birim kök testine dayalı olarak Ferreira ve Vieira (2009) yöntemiyle gerçekleştirilen yakınsama türlerinin tespiti işlemi sonuçları Tablo 7'de yer almaktadır. Çalışmanın bu aşamasında karar verebilmek için literatürde yer alan çok sayıda çalışma incelenmiş ve Ferreira ve Vieira (2009) temel alınarak şöyle bir yol haritası çıkarılmıştır: i) Öncelikle seri durağan değilse, herhangi bir yakınsamadan bahsedilemez. Seri durağansa yakınsama vardır ve türü belirlenmelidir. ii) Yakınsamanın türü noktasında; eğer ilgili rejimdeki olasılık değeri 0.10'dan küçükse (H_0 reddedilebiliyorsa) kısmi, olasılık değeri 0.10'dan büyükse (H_0 reddedilemiyorsa) tam yakınsama vardır.

Tablo 7. Yakınsama Türlerinin Test Sonuçları

	Rejim I'de (Ekonomik Durgunluk Döneminde)	Rejim II'de (Ekonomik Genişleme Döneminde)
1. Analiz	2.3972 (0.750)	1.7117 (0.550)
2. Analiz	8.5484 (0.000)	8.4601 (0.000)
3. Analiz	13.1307 (0.000)	4.1268 (0.300)

Not: ***, %1 anlamlılık düzeyinde kısmi yakınsamanın var olduğunu göstermektedir.

Parantez içinde yer alanlar; test istatistiğine ait olasılık değerleridir. Bu testin gerçekleştirilmesi sürecinde 2000 yinelemeli bootstrap simülasyonu kullanılmıştır.

²⁰ Burada verilerin büyük bölümünün ekonomik genişleme dönemine düşmesinin nedeninin ise; Çin ekonomisinin son 20 yıldır sergilediği istikrarlı ve pozitif görünüm olduğu düşünülmektedir.

Tablo 7'deki bulgulara göre 1. Analiz'de; Rejim I'de (Tablo 6'daki sonuçlara göre) durağanlık tespit edilemediği için bir yakınsamadan da söz edilemez. Tablo 7'de Rejim II'deki olasılık değerleri 0.10'dan büyük (0.55) olduğu için $H_{0,3}$ hipotezi reddedilememiş, $H_{A,3b}$ hipotezi kabul edilerek, ikinci rejimde tam yakınsamanın var olduğuna karar verilmiştir. Yani bu ülkeler arasında ekonomik durgunluk döneminde bir dış ticaret rekabet gücü yakınsaması yokken, ekonomik genişleme döneminde tam yakınsama vardır.

2. Analiz'de; Rejim I'de de Rejim II'de de olasılık değerleri 0.10'dan küçük (0.00) olduğu için $H_{0,3}$ hipotezi reddedilip, $H_{A,3}$ hipotezi kabul edilerek, her iki rejimde de kısmi yakınsamanın var olduğuna karar verilmiştir. Yani ekonomik durgunluk dönemlerinde de ekonomik genişleme dönemlerinde de Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçleri Japonya'nın dış ticaret rekabet gücüne kısmen yakınsamaktadır. Bu sonuç; gelişmekte olan Uzak Doğu Ülkeleri açısından umut verici olup, söz konusu ülkelerin Araştırma-Geliştirme (Ar&Ge) ve inovasyon çalışmalarına ağırlık vererek yüksek teknolojikli ürün ihracatlarını artırma yoluyla ve ulusal paralarının değerini düşük tutarak dış ticarete fiyat avantajı elde etme yöntemiyle, Japonya gibi gelişmekte olan ülkelere yakınsayabileceklerini göstermektedir.

3. Analize ait Rejim I'de de olasılık değerleri 0.10'dan küçük (0.00) olduğu için $H_{0,3}$ hipotezi reddedilmiş ve bu rejimde kısmi yakınsamanın var olduğuna karar verilmiştir. Rejim II'de olasılık değerleri 0.10'dan büyük (0.30) olduğu için $H_{0,3}$ hipotezi reddedilememiş, bu nedenle ikinci rejimde tam yakınsamanın var olduğuna karar verilmiştir. Yani Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçleri Çin'in dış ticaret rekabet gücüne ekonomik durgunluk dönemlerinde kısmen, ekonomik genişleme dönemlerinde tam yakınsamaktadır. Bu durumda Çin dikkatli olmalı, özellikle ekonomik genişleme dönemlerinde dış ticaret noktasında yeni rakiplerinin ortaya çıkabileceğini göz ardı etmemelidir.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçleri arasında yakınsamanın varlığı, 17 ülkenin, TÜFE'ye göre hesaplanıp, her birinin 143 ticari partnerine karşı ağırlıklandırılmış 1995M01-2021M08 dönemi reel efektif döviz kuru verileri kullanılarak, Hansen (1996) ve Caner ve Hansen (2001) doğrusallık testi, Beyaert ve Camacho (2008) eşik değerli otoregresif panel birim kök testi ve Ferreira ve Vieira (2009) yakınsama türü belirleme testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Serilerin doğrusal olmadığı belirlendiği çalışmada ilk olarak; Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçlerinin kendi grup ortalamalarına yakınsamasının varlığı incelenmiş, Rejim I'de (ekonominin durgunluk dönemlerinde) serinin durağan olmadığı ve Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçlerinin birbirinden ıraksadığı görülmüştür. Rejim

II’de (ekonominin genişleme dönemlerinde) ise serinin durağan olduğu ve Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçlerinin birbirine (grup ortalamasına) tam olarak yakınsadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçlerinin Japonya’nın dış ticaret rekabet gücüne yakınsamasının incelendiği 2. Analizde; serinin her iki rejimde de durağan ve her iki rejimde de kısmi yakınsamanın var olduğuna karar verilmiştir. Diğer bir ifadeyle ekonomik durgunluk dönemlerinde de ekonomik genişleme dönemlerinde de Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçleri Japonya’nın dış ticaret rekabet gücüne kısmen yakınsamaktadır. Bu sonuç; gelişmekte olan Uzak Doğu Ülkeleri açısından umut vericidir. Söz konusu ülkelerin Ar&Ge ve inovasyona ağırlık vererek yüksek teknoloji ürün ihracatlarını artırma ve ulusal paralarının değerini düşük tutarak fiyat avantajı elde etme gibi stratejilere bağlı olarak dış ticaret rekabet gücü yönünden Japonya gibi gelişmiş ülkelere yakınsayabileceklerini göstermektedir.

Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçlerinin Çin’in dış ticaret rekabet gücüne yakınsamasının incelendiği 3. Analizde; seri her iki rejimde de durağan ve yakınsama var çıkmıştır. Yakınsamanın türü incelendiğinde; I. Rejimde kısmi, II. Rejimde tam yakınsamanın var olduğuna karar verilmiştir. Daha açık bir ifadeyle Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçleri Çin’in dış ticaret rekabet gücüne ekonomik durgunluk dönemlerinde kısmen, ekonomik genişleme dönemlerinde tam olarak yakınsamaktadır. Bu noktada Çin uluslararası pazarlarda edindiği üst sıralardaki yerini koruyabilmek açısından dikkatli olmalı, özellikle ekonomik genişleme dönemlerinde dış ticarete yeni rakiplerinin ortaya çıkabileceğini göz ardı etmemelidir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre; Uzak Doğu Ülkeleri dış ticaret rekabet güçlerini sürekli artırmakta, kendi aralarında birbirlerine yakınsadıkları gibi, Japonya gibi yüksek teknoloji ürünler üretip satan gelişmiş bir ülkeye de Çin gibi hızla büyüyen ve dünya dış ticaret hacminde ilk sırada yer alan gelişmekte olan bir ülkeye de yaklaşabilmektedirler. Bu nedenle Uzak Doğu Ülkeleriyle ticaret yapacak (Türkiye gibi) ülkelerin, ucuz işgücüne dayalı, düşük katma değerli ürünler yerine, katma değeri yüksek, teknoloji yoğun, talep esnekliği düşük ürünlere yönelmeleri, dış ticaret başarılarını artırabilecektir. Aksi takdirde hızla gelişen Uzak Doğu Ülkeleri karşısında dış ticaret açığı vermeleri kaçınılmaz olacaktır.

Bu araştırmada başta rekabetçi fiyat politikasına dayalı benzer dış ticaret politikaları izlemeleri ve de aynı coğrafi bölgede olmalarından kaynaklı birbirlerinin rakibi haline gelen Uzak Doğu Ülkelerinin dış ticaret rekabet güçleri REER üzerinden analiz edilmiştir. Benzer çalışmaların Türkiye’nin dış ticarete rakibi olan ve/veya olma potansiyeli taşıyan ülkeler için de yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arestis, P., Chortareas, G., Magkonis, G. and Moschos, D. (2014). Inflation Convergence and Inflation Targeting: International Evidence, *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 31, 285-295.
- Bahmani-Oskooee, M. and Niroomand, F. (1998). Long-Run Price Elasticities and the Marshall- Lerner Condition Revisited. *Economics Letters*, 61, 101-109.
- Barassi, Marco R., Cole, Matthew A., Elliott, Robert J.R. (2011). The Stochastic Convergence of CO2 Emissions: A Long Memory Approach. *Environmental and Resource Economics*, 49(3), 367–385. <https://doi.org/10.1007/s10640-010-9437-7>.
- Bostan, I., Toderaşcu, C. and Firtescu, B.N. (2018). Exchange Rate Effects on International Commercial Trade Competitiveness. *Journal of Risk and Financial Management*, 11(19), 1-11.
- Braja, M. and Gemzik-Salwach, A. (2020). Competitiveness of High-Tech Exports in the EU Countries. *Journal of International Studies*, 13(1), 359-372.
- Brixiova, Z., Egert, B. and Essid, T.H.A. (2013). The Real Exchange Rate and External Competitiveness in Egypt, Morocco and Tunisia. The Institute for the Study of Labor (IZA) Discussion Paper No. 7822.
- Brugel (2022). Real Effective Exchange Rates for 178 Countries: A New Database. <https://www.bruegel.org/publications/datasets/real-effective-exchange-rates-for-178-countries-a-new-database/>, (Erişim Tarihi: 21.01.2022).
- Caner, M. and Hansen, B. (2001). Threshold Autoregression with a Unit Root. *Econometrica*, 69, 1555–1596.
- Chraki, F., H. (2021) Testing the relationship between real effective exchange rate and absolute cost advantage. A dynamic panel GMM analysis from NAFTA. *Applied Economics Letters*, 28(15), 1332-1335.
- Ceyhan, T. ve Gürsoy, S. (2021). The J-Curve hypothesis: an analysis for Turkey. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(3), 1169-1181.
- Cil Yavuz, N. and Yilanci, V. (2013). Convergence in Per Capita Carbon Dioxide Emissions among G7 Countries: A TAR Panel Unit Root Approach. *Environmental and Resource Economics*, 54(2), 283-291.
- Çeştepe, H. ve Ergün Tatar, H. (2021). Yakınsama Hipotezinin Doğrusal Olmayan Panel Birim Kök Testi ile Analizi: MERCOSUR Ülkeleri Örneği. *TESAM Akademi Dergisi*, DOI:10.30626/tesamakademi.959478., 331-341.
- Darvas, Z. (2021). Timely Measurement of Real Effective Exchange Rates. *Bruegel Working Paper*, No. 15/2021.
- Dinler, Z. (2007). *Mikro Ekonomi*. (18. Basım). Ekin Yayınevi, Bursa.
- Egitsimsistem (2021). Uzak Doğu Ülkeleri Hangileridir? <https://www.egitsimsistem.com/uzak-dogu-ulkeleri-hangileridir-68496h.htm>, (Erişim Tarihi: 08.01.2022).
- Eğilmez, M. (2012). Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi Nedir? (18.11. 2012). <https://www.mahfiegilmez.com/2012/11/reel-efektif-doviz-kuru-endeksi-nedir.html>, (Erişim Tarihi: 10.02.2022).
- Ensonhaber (2021). Azerbaycanlılar ve Gürcüler Alışveriş İçin Türkiye'ye Gelmeye Başladı. (12.12.2021). <https://www.ensonhaber.com/gundem/azerbaycanlilar-ve-gurculer-alisveris-icin-turkiyeye-gelmeye-basladi>, (Erişim Tarihi: 10.02.2022).
- Eryüzlü, H. ve Hopoğlu, S. (2020). Devlet Politikalarının Şirket Açılış ve Kapanışı Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz, 2010-2018.
- Euronews (2021). Edirne'de Alışveriş Yapan Bulgarlar Memnun. (20.12.2021). <https://tr.euronews.com/2021/12/20/edirne-de-al-sveris-yapan-bulgarlar-memnun-turk-esnaf-sikayetci>, (Erişim Tarihi: 10.02.2022).
- Evans, P. and Karras, G. (1996). Convergence Revisited. *Journal of Monetary Economics*, 37, 249–65.
- Ferreira, R.T. and Vieira, G.C. (2009). Clubes de Convergência de Renda na América: Uma Abordagem Através de Painel Dinâmico Não-linear. XXXVII Encontro Nacional de Economia da ANPEC, Foz do Iguaçu. 0-17.
- Godin, B. (2004). The Obsession for Competitiveness and its Impact on Statistics: the Construction of High-Technology Indicators. Peoject on the History and Sociology of S&T Statistics. Working Paper, No. 25.
- Gogul, P.K. and Korap, L. (2014). New Evidence Upon Testing the Issue of Economic Convergence: OECD Evidence. *Kastamonu University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 4, 60-73.
- Gültekin, S. (2011). Küreselleşme Çağında Dış Ticarete Rekabet İçin Kümelenme Stratejisi: Türkiye'nin Tarım Kümelenmesi Gerekliği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 29-40.
- Hansen, B.E. (1996). Inference when a Nuisance Parameter is Not Identified Under the Null Hypothesis. *Econometrica*, 2(64), 413-430.
- Nagayasu, J. (2017). Global and country-specific movements in real effective exchange rates: Implications for external competitiveness, *Journal of International Money and Finance*, Volume 76.
- Hirschman, A.O. (1945). *National Power and the Structure of Foreign Trade*. Cambridge University Press, London, England.
- Hummels, D. and Levinsohn, J. (1995). Monopolistic Competition and International Trade: Reconsidering the Evidence. *Quarterly Journal of Economics*, 110(3), 799-836.

- ILO (2022). Data Catalogue. <https://ilostat.ilo.org/data/> (Erişim Tarihi: 07.02.2022).
- Kalsie, A. and Arora, A. (2019). US–China Trade War: The Tale of Clash Between Biggest Developed and Developing Economies of the World. *Management and Economics Research Journal*, 5(4), 1-11
- Kapustina, L., Lipková, L., Silin, Y. and Drevalov, A. (2020). US-China Trade War: Causes and Outcomes. *SHS Web of Conferences*, 73(10), 1-13.
- Karanasos, M., Koutroumpis, P., Karavias, Y., Kartsaklas, A. and Arakelian, V. (2016). Inflation Convergence in the EMU. *Journal of Empirical Finance*, 39(B), 241-253.
- Kılıç, E. (2014). Stratejik Sektörlerin Dış Ticareti ile Reel Efektif Döviz Kuru Hareketleri ve Belirsizliği Arasındaki İlişki. *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(4), 43-66
- Kiran Baygin, Burcu, (2017). Stochastic Convergence of Per Capita Greenhouse Gas Emissions Among G7 Countries: An Evidence from Structural Breaks. *Istanbul University Econometrics and Statistics Journal*, 26, 60–70.
- Kocakale, Y. ve Toprak, H.H. (2015). Türkiye'nin Reel Efektif Döviz Kuru Endekslerinin Güncellenmesi. *TCMB Ekonomi Notları*, Sayı: 2015-06.
- Lawinsider (2021). Far East Countries Definition. <https://www.lawinsider.com/dictionary/far-east-countries>, (Erişim Tarihi: 08.01.2022).
- Lee, C.C. and Chang, C.P. (2008a). New Evidence on the Convergence of Per Capita Carbon Dioxide Emissions from Panel Seemingly Unrelated Regressions Augmented Dickey-Fuller Tests. *Energy*, 33(9), 1468–1475.
- Lee, C.C., Chang, C.P. and Chen, P.F. (2008b). Do CO2 Emission Levels Converge among 21 OECD Countries? New Evidence from Unit Root Structural Break Tests. *Applied Economic Letters*, 15 (7), 551–556.
- Leen, A.R. (2014). Adam Smith's Policy of International Trade: Trade Policy in a Mercantilist World. <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/39766>, (Erişim Tarihi: 26.12.2021).
- Lopez, C. and Papell, D.H. (2012). Convergence of Euro Area Inflation Rates. *Journal of International Money and Finance*, 31(6), 1440-1458.
- Maitah, M., Kuzmenko, E. and Smutka, L. (2016). Real Effective Exchange Rate of Rouble and Competitiveness of Russian Agrarian Producers. *Economies*, 4(12), 1-19.
- Mankiw, N.G. (2010). Makroekonomi. (Çev. Ed: Ö. Faruk Çolak), Efil Yayınevi, Ankara.
- Ohno, K. (2006). *The Economic Development of Japan. The Path Traveled by Japan as a Developing Country*. GRIPS Development Forum Publications, Tokyo.
- Pomfret, R. (1992). International Trade Policy with Imperfect Competition. *Special Papers in International Economics*, 17, 1-76.
- Porter, M.E. (1983). *Cases in Competitive Strategy*. Free Press, New York.
- Porter, M. and Ketels, C.H.M. (2003). UK Competitiveness: Moving to the Next Stage. Management Research forum, Summary Report 6. London.
- Saracoglu, B. and Dogan, N. (2005). Convergence Analysis of European Union Countries and European Union Candidate Countries. *7th National Econometrics and Statistics Symposium*, 26-27 May, Istanbul.
- Sato, K., Shimizu, J., Shrestha, N. and Zhang, S. (2013). Industry-Specific Exchange Rates. *Asian Economic Policy Review*, 8, 298-321.
- Sato, K., Shimizu, J., Shrestha, N. and Zhang, S. (2020). New Empirical Assessment of Export Price Competitiveness: Industry-Specific Real Effective Exchange Rates in Asia, *The North American Journal of Economics and Finance*, 54(1), 1-25.
- Schwert, G.W. (1989). Tests for Unit Roots: A Monte Carlo Investigation. *Journal of Business & Economic Statistics*, 7(2), 147-159.
- SCMP (2022). US Trade Deficit Hit a Record in 2021 as China Gap Widens. <https://www.scmp.com/news/china/article/3166316/us-trade-deficit-hit-record-2021-china-gap-widens>, (Erişim Tarihi: 10.02.2022).
- Siddiqui, K. (2018). David Ricardo's Comparative Advantage and Developing Countries: Myth and Reality. *International Critical Thought*, 8(3), 1-28.
- Soukiazis, E. and Antunes, M. (2011). Is Foreign Trade Important for Regional Growth? Empirical Evidence From Portugal. *Economic Modelling*, 28(3), 1363-1373.
- TCMB (2022). "Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri"ne İlişkin Yöntemsel Açıklama. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/02713545-8428-49ab-a9d9-0f770895d513/REERMetaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-02713545-8428-49ab-a9d9-0f770895d513-nrijWpb>, (Erişim Tarihi: 10.02.2022).
- Tunaer Vural, B.M. (2016). Effect of Real Exchange Rate on Trade Balance: Commodity Level Evidence from Turkish Bilateral Trade Data. *Procedia Economics and Finance*, 38, 499 – 507.
- USTR (2021). The People's Republic of China. Office of the United States Trade Representative. <https://ustr.gov/countries-regions/china-mongolia-taiwan/peoples-republic-china#:~:text=Trade%20>

- Balance, The %20U.S.%20goods%20trade%20deficit%20with%20China%20was%20%24310.3%20billion, down%2037.3%20percent%20from%202019. (Erişim Tarihi: 10.02.2022).
- World Bank (2022a). Population, Total. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?view=chart>, (Erişim Tarihi: 08.01.2022).
- World Bank (2022b). GDP (Current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart>, (Erişim Tarihi: 08.01.2022).
- World Bank (2022c). GDP Per Capita (Current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?view=chart>, (Erişim Tarihi: 08.01.2022).
- World Bank (2022d). Merchandise Exports (Current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.MRCH.CD.WT?view=chart>, (Erişim Tarihi: 08.01.2022).
- World Bank (2022e). Merchandise Imports (Current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/TM.VAL.MRCH.CD.WT?view=chart>, (Erişim Tarihi: 08.01.2022).
- World Bank (2022f). High-Technology Exports (% of Manufactured Exports). <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS?view=chart>, (Erişim Tarihi: 09.01.2022).
- WTO (2022a). WTO Stats. <https://stats.wto.org/>, (Erişim Tarihi: 30.01.2022).

Ek 1. Uzak Doğu Ülkelerinin Dünya Dış Ticaretindeki Payları

